

D.1712

S A Y I 2 • 1 9 9 8

İslâm
Araştırmaları
Dergisi

TURKISH JOURNAL OF ISLAMIC STUDIES

üzerinde yeniden düşünmenin “kaçınılmazlığı” sonucu da çıkmaktadır. Halbuki bu yeniden düşünme faaliyeti, çoğu zaman bütün halinde hadislerin devre dışı bırakılması çabası şeklinde sonuçlanmıştır. Bu anlamda yazarın mutedil bir konumda olduğunu düşündüğü İslâm çağdaşlarının fikirleri dahi, çok büyük oranda sünnetin ihmalî tezi ile sonuçlanmıştır.

Sonuç olarak eser, sünnet konusunda Batı’da ve İslâm dünyasında cereyan eden tartışmaları genel anlamda ele alması ve kısmen de olsa iddialara karşı verilen cevapları ihtiva etmesi bakımından önem arz etmektedir. Yazar öncelikle sünnet hakkındaki tartışmalarla, gösterilenin aksine, bazı kişi veya grupların Peygamber’e nispet edilen gerçek otoritenin mirasçıları olduğu şeklinde takdim edilmeye çalışılmasının doğru olmadığını vurgulamıştır. Yine yazar, sünnetle ilgili modern tartışmaların sadece yüzeysel bakılınca Batının, akılcı düşüncenin ya da bazı şarkiyatçıların etkisine açık olduğu iddialarına meydan verdiği, oysa ciddi araştırmacıların sünnet tartışmalarının tarihî temellerinin bulunduğu; modern dönemdeki sünnet tartışmalarının İslâm toplumunda var olan “yeniden ihya” düşüncesine dayandığı sonucuna varmıştır. Onun ulaştığı bu sonuçla, muhteva bakımından hadise ne ölçüde tenkit getirirse getirsin, hadis karşıtlığı toplum içerisinde temelleri/dayanakları bulunan bir hareket kabul edilecek ve bir ölçüde benzeri yaklaşımların meşruiyetini sağlamlaştıracaktır. Halbuki eserde takdim edilen hadis karşıtı düşünceler açısından müsbet bir tavır anlamına gelen böyle bir yaklaşımın, İslâm tarihi boyunca müslümanlar arasında bulunmaması, böyle bir sonuca ulaşmayı imkânsız kılmaktadır.

İbrahim Hatiboğlu

Tetavvuru'l-fikri's-siyâsi's-Şî'î mine's-şûra ilâ velâyeti'l-fakîh

Ahmed el-Kâtib

Dârü's-şûra, London 1997, 448 sayfa.

Hız. Peygamber’den sonra yönetimin Hz. Ali ve soyuna ait olduğu fikri etrafında ortaya çıkıp yayılan Şia, tarihî süreç içinde birçok gruba ayrılmış, her grup kendi görüşlerini temellendirmek üzere değişik anlayışlar geliştirmiştir. İmam sayısını on ikide sınırlayan İsnâaşeriyye Şiası, Abbasî devleti içinde ayrı bir hanedan olan Büveyh Oğulları, XVI. asrın başından itibaren Safevîler ve 1979 yılında Humeyni’nin önderliğinde İran’da iktidarlaşmıştır. Şia’nın siyaset görüşünün nasıl şekillendiği, farklı Şii grupların kendi anlayışlarını nasıl temellendirdikleri, çeşitli dönemlerde Şii âlimlerin mevcut yönetimlere nasıl baktıkları ve İran devriminin üzerine kurulduğu velâyet-i fakîh nazariyesinin klasik Şii anlayışla nasıl bir ilişki sergilediği ilmi çevrelerde müzakere konusu olmuş, birçok eser ve araştırma kaleme alınmıştır.

Tetavvuru'l-fikri's-siyâsi's-Şî'î mine's-şûra ilâ velâyeti'l-fakîh Şii kökenden gelen Ahmed el-Kâtib’in belirtilen sorulara cevap arayan önemli bir çalışmasıdır. Eser kısa sayılabilecek bir mukaddime, üç bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır. Kendi

içinde altı alt başlığı ihtiva eden birinci bölümde Ehl-i Beyt'in siyasi anlayışının şûra olduğu, şûra anlayışından soya dayalı imâmet anlayışına geçiş, imâmet nazariyesinin geçirdiği istihâleler, imâmet fikrinin esasları, siyasi gelişmeler ve imâmet anlayışı, on iki imam anlayışının doğması ve gelişmesi ele alınmaktadır. “Muhammed b. Hasan el-Askerî'nin Mehdiliğinin Tasavvuru” ana başlığını taşıyan ikinci bölümde üç alt başlık halinde Hasan el-Askerî'nin oğlunun bulunup bulunmadığı, mehdi tasavvuru ile ilgili tartışmalar ve bu anlayışın ortaya çıkışı işlenmektedir. Son bölümde ise “Gaybet Döneminde Şîi-Siyasi Düşüncenin Gelişmesi” başlığıyla üç tâli bölüm halinde gaybet anlayışının kısıtladığı fikhî hükümler, Şîi atılımın kökleri, anayasa düşüncelerinin gelişmesi konuları tetkik edilmektedir.

Mukaddimede, gâib mâsum imamın beklenmesi (intizâr) anlayışının, siyasi faaliyetlerden uzak durmayı gerektirdiğini belirten yazar, Humeyni'nin velâyet-i fakih nazariyesine dayalı olarak İslâm inkılâbını gerçekleştirdiğinde, önceleri kendisinin de bu anlayışı benimsediğini ancak farklı düşünenlerin de etkisiyle konuyu araştırmaya başladığını, temel Şîi kaynakları okuduğunda kanaatini nakzeden bir tablo ile karşılaştığını kaydeder. O, önce geçmişteki âlimlerin, böyle bir nazariyeye inanmak şöyle dursun bundan, söz bile etmediklerini, konuyu ilk defa 150 yıl kadar önce Ayetullah en-Nerâkî'nin ortaya koyduğunu görmüş ve “mehdinin zuhûrundan önce devlet kurmak üzere harekete geçenlerin içinde olduğunu” ifade eden rivayet ile fiilî durumu mukayese ettiğinde meselenin geniş bir şekilde incelenmesinin zaruri olduğunu düşünmüştür. Söz konusu nazariyenin yeni bir anlayışı sergilediğini gördüğünde, imamın özel naibi kabul edilen dört sefirin durumunu incelemiş, sonuçta onların da “bekleme” telakkisine sahip olduğunu ve her çeşit siyasi faaliyetten uzak durduklarını anlamıştır. Bunun üzerine on ikinci imamın gizliliğinde devlet yönetiminin nasıl olacağını, bu konuda on ikinci imamdan herhangi bir işaret olup olmadığını merak etmiş; kaynakları tetkik ettiğinde -bilinenin aksine- ilk dönem Şîi kaynaklarının on ikinci imamın varlığı konusunda ittifak halinde olmadıklarını, bu konudaki temellendirmelerin bilahare gerçekleştirildiğini müşahede etmesi üzerine, ilk dönemden başlayarak Şia'da siyasi düşüncenin gelişimini incelemeye karar vermiştir. Eser bu araştırmanın bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır.

Esasen Şia'nın siyasi anlayışının gelişimi ve İran İslâm Devrimi'nin temelini teşkil eden velâyet-i fakih düşüncesi hakkında birçok çalışma yapılmış olmakla birlikte, bunlar içerisinde klasik Şîi eğitimi almış kimselerin araştırmaları hem çok az hem de bu çalışmalar, sorgulayıcı olmaktan ziyade, çoğu kere “içten bakılarak” yapılmış araştırmalar hüviyetindedir. Bize göre Ahmed el-Kâtib'in çalışmasını önemli kılan unsurlardan birisi şudur: Yazar, kendi ifadesiyle, Şîi ilim havzalarında yetişmiş, yıllarca Şîi medreselerde ders vermiş, öteki inanç gruplarına karşı Şîiliği anlatmış birisidir. Fakat o, bu çalışmasında kimliğinin mahkumu olmamış, kaynakların verdiği bilgileri olabildiğince objektif bir şekilde değerlendirmeye çalışmış, araştırmasını eski anlayışlarını desteklemek üzere değil, bilgilerin kendisini yönlendirdiği doğrultuda yürütmeye çalışmıştır. Sonuçta yazar “Hz Ali'ye, Ehl-i Beyt'e ve imamlara daha çok muhabbet beslemek” anlamında Şîi kimliğini korumuş, ancak bunun dışındaki unsurların İmâmiyye kelâmcıların bilahare ortaya koyduğu fikirlere dayandığını itiraf ederek tashih etmiştir.

Şiîliğin “zümreleşmiş bir hareket olarak” ne zaman ortaya çıktığı tartışmalıdır. Şiîler genellikle onun bilahare teşekkül etmiş bir anlayış olmadığını ileri sürmüş, aksine kökleri Hz. Peygamber zamanında bulunan Hz. Ali merkezli anlayışın devamı olduğunu iddia etmişlerdir. Yazar, Ehl-i Beyt sevgisi ağırlıklı Şiîliğin ilk dönemlerden itibaren varlığını kabul etmekle beraber, imâmet anlayışının İlahî bir temaya büründürüldüğünü ve Şiîliğin sonradan teşekkül ettiğini ifade etmiştir. Ona göre, başta Hz. Ali olmak üzere, Ehl-i Beyt üyeleri kesin olarak şûrâ anlayışına dayalı bir imâmet düşüncesine sahip olmuşlardır. Küleynî, Şeyh Müfid, Şerif Mürtaza gibi Şiî alimlerin bazı nakillerinde bunların izlerini bulmak mümkündür. Meselâ, sonradan ona nisbet edilmiş bazı sözler hesaba katılmazsa, Hz. Ali'nin *Nehcû'l-belâğa*'da Resulullah'ın kendisi hakkında imâmetle ilgili herhangi bir vasiyeti mevcut değildir. Kezâ sahâbe Gadir-i Hum hadisini hiçbir şekilde Hz. Ali'nin imâmeti hakkında İlahî bir tayin olduğu şeklinde anlamamıştır; nitekim Hz. Ali de Ebû Bekir'in halife seçilmesinden sonra muayyen bir müddet geçince ona biat etmekte tereddüt göstermemiştir (s. 12-14).

Ahmed el-Kâtib kitabını “Şia siyaset görüşünün gelişmesi: Şûrâ'dan velâyet-i fakîhe” şeklinde isimlendirirken konuyla ilgili temel görüşünü de yansıtmıştır. Ona göre siyasi konularda ilk dönem Şiî anlayış tamamen şûrâyaya dayanmakta idi. Hz. Ali, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve Zeynelâbidin Şia'nın sonradan şekillendirdiği “Allah ve Resul'ü tarafından tayin edilmiş imam” anlayışına kâil değillerdi. el-Kâtib bu görüşünü Şiî hadis külliyatından derlediği rivayetlerle temellendirmektedir. Ona göre söz gelimi, Hz. Hasan babasının şehadetinden sonra imam olmak için hiçbir İlahî nas iddiasında bulunmamış ve altı ay kadar sonra Muaviye'ye biat etmiştir. Aynı şekilde Hz. Hüseyin de sözlerinde ve mektuplarında İlahî tayin konusunda herhangi bir imâda bulunmamıştır. Keza Zeynelâbidin, etrafındaki insanların ısrarlarına rağmen, babasının intikamını almaya girişmemiş ve Yezid b. Muaviye'ye biat etmiştir (s. 17-20). Hz. Ali zamanında yaşadığı ve ona Hz. Peygamber'in vasisi olduğu şeklindeki isnatlarda bulunan Abdullah b. Seb'e hariç tutulursa, şûra fikrinden sapmalar Hz. Hüseyin'in şehadetinden sonra ortaya çıkmaya başlayan muhtelif Şiî gruplarda kendisini göstermiştir. Muaviye'nin sağlığında oğlu Yezid için biat almasıyla Emevîler'in şûrayı bırakıp babadan oğula geçen hilafet anlayışını fiilî olarak uygulamaya koyması, Şia'yı Ehl-i Beyt'in önce imâmete daha layık olduğu fikrini işlemeye, sonra da yavaş yavaş bunun ilâhî tayine dayandığı gibi fikirlerin doğmasına yol açmıştır. Bu görüş çok geçmeden imam hakkında nas olduğu, onun ismet sahibi olduğu gibi düşüncelerin ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Hicrî ikinci asırda Mü'minü't-tâk lakaplı Ebû Ca'fer Muhammed b. Ali, Ali b. İsmâil b. Şuayb b. Meysem, Hamrân b. A'yün ve üçüncü asır müelliflerinden Hişâm b. Hakem gibi şahıslar bu düşünceleri hem geliştirmiş hem de yaymaya yönelik faaliyetlerde bulunmuşlardır (s. 42-43).

Şiî siyaset düşüncesindeki ilk kırılmanın şûra fikrinden vazgeçip İlahî tayine dayalı bir imâmet anlayışı ortaya koymak olduğunu belirten el-Kâtib, bu anlayışın zamanla ismet, efdaliyet gibi öteki bazı unsurlarla takviye edildiğini; oysa Şiî hadis literatürüne bakıldığında imamların hiçbirisinin kendilerine ismet gibi bir sıfat izafe etmediklerini, tersine hata ve kusurları için daima Allah'tan mağfîret dilediklerini belirtir.

Diğer taraftan yine Şii hadis kaynaklarında imamların sonradan iddia edilen hususlarla ilgili rivayetlerin senet bakımından çürük olduğunu belirtir. Hz. Ali'den on birinci imam kabul edilen Hasan el-Askerî'ye kadar geçen imamlardan her birinin vefatından sonra taraftarlarının birçok kola ayrıldığını belirten yazar, hicri üçüncü asrın sonuna kadar ortaya çıkan gruplanmaları Şia tarihi açısından son derece önemli olan ve kendileri birer İmâmiyye Şiası mensubu bulunan Hasan b. Musa en-Nevbahtî'nin *Fıraku's-Şia*, Sa'd b. Abdillâh el-Kummi'nin *el-Makâlat ve'l-fırak* isimli kitaplarından iktibaslar yaparak delillendirir. Bu arada imâmeti Ehl-i Beyt'e hasretmenin ve Hz. Ali'nin soyundan gelen imamları masum saymanın yine Şii rivayetler açısından doğurduğu problemlere değinen yazar takiiyye, bedâ gibi anlayışları, bu problemleri çözmeye yönelik ortaya konmuş formüller olarak değerlendirir. Söz gelimi Ca'fer es-Sadık'ın sağlığında kendisinden sonra yerine oğlu İsmail'in imam olacağını söylemesi, İsmail'in de babası hayatta iken ölmesi imamın yanılmazlığı ilkesi bakımından çelişince "bedâ" anlayışına sığınılmış; kezâ imamların değişik zamanlarda aynı konuda birbirleriyle çelişen sözler söylemesi "takiiyye" prensibiyle izah edilmek istenmiştir. Bu dönemdeki imâmet anlayışının bir başka çıkmazının "tufûlet" olduğunu kaydeden el-Kâtib, İmam Ali er-Rızâ'nın vefatından sonra dokuzuncu imam kabul edilen oğlu Muhammed el-Cevâd'ın henüz yedi yaşlarında olduğunu, rivayetlerde imama yüklenen fonksiyonları çocuk yaşta birisine atfetmenin zihinlerde önemli soruların oluşmasına yol açtığını; öte yandan bazı âlimlerin bu problemi çözmek için geliştirdikleri izahların da tutarlı bulunmadığını belirtir (s. 92).

Ahmed el-Kâtib, Şia siyasi düşüncesinin şûrâdan uzaklaşılıktan sonra, ikinci ana kırılma noktasının imamların sayısını on iki ile sınırlama olduğunu belirtir. O, başlangıçtan on birinci imam kabul edilen Hasan el-Askerî'nin vefat yılı olan hicri 260'a kadar gerek Ehl-i Beyt adına ayaklanan kişilerde gerekse Şii âlimlerde imamların sayısını sınırlamayla ilgili hiçbir yaklaşımın bulunmadığını belirtir. Ona göre imamların sayısını on iki ile sınırlama fikri üçüncü asrın ikinci yarısından sonra iddia edilmeye başlanmıştır. Bu iddia zamanla yaygınlaşmış, telif edilen kitaplara da aksetmiştir. Söz gelimi Küleynî eserine imamların sayısı ile ilgili on yedi rivayet koyarken ondan yarım asır sonra gelen Şeyh Sadûk bu rivayetleri sayısını 35'e, ondan bir asır sonra yaşayan Muhammed b. Ali el-Huzâî ise 200'e çıkarmıştır (s. 103). Söz konusu rivayetlerin senetlerinde yer alan şahısların Şii hadis ricâli kaynaklardan açısından incelendiğinde güvenilir olmadıklarının görüleceğini kaydeden yazar, zaman içinde on iki imam Şiiliğine mensup kimselerin bunlara tamamen inandıklarını belirtir.

On iki imam inancının temelinde Hasan el-Askerî'nin bir erkek çocuğunun bulunduğunu kabul etme gerçeğinin yattığına dikkat çeken el-Kâtib, eserinin ikinci bölümünü tamamen bu konuyla ilgili bahislere tahsis eder (s. 111-267). Bize göre eseri fevkalâde önemli kulan hususlardan birisi müellifin bu konuyu tarih disiplininin gerektirdiği metotlar çerçevesinde ele almaya çalışmasıdır. Anlatılanın aksine, Hasan el-Askerî vefat ettiğinde onun taraftarlarının tamamının ya da ekseriyetinin onun oğlunun bulunduğu ve imâmetin ona geçtiğine inanmadıklarını, dördüncü asrın

başlarında vefat eden Şîf tarihçiler en-Nevbahtî ve Sa'd el-Kummi'ye göre bu kesimin on beş kadar gruba ayrıldıklarını, bunlardan sadece sınırlı bir kısmının on ikinci imam olarak Muhammed el-Mehdi'ye inandıklarını kaydeder. Bütün tarih kaynaklarının Hasan el-Askerî'nin evlenmediğinde ittifak ettiğini belirten yazar, onun bir cariye oğlu olduğu şeklinde rivayetlerin bulunduğunu, bunları kaydeden şahısların ise ricâl kaynakları incelendiğinde yalancılığıyla meşhur kimseler olduğunun görüldüğünü belirtir. Zamanla on iki imam anlayışının Şia'da resmileşmesinden sonra konuyla ilgili birçok akli ve nakli delile başvurulduğunu belirten yazar, bunların sağlıklı olmadığını ifade eder. Ona göre bu düşüncenin uzantısı olarak sefir anlayışı geliştirilmiş, onlarca sefirlik iddiasında bulunan kimseler arasında dördünün sefirliği meşru kabul edilmiştir. Kaynaklarda mehdiyi gördüğünü, onunla görüştüğünü ileri süren zevatın nakilleri yer almış, bu suretle söz konusu anlayışın yaygınlık kazanması için büyük çaba harcanmıştır. Gerçekte Hasan el-Askerî'nin oğlunun bulunmadığı, birçok nesep aliminin görüşü olmakla birlikte, Şîf kökenden gelen bir kişinin Şîf kaynaklar çerçevesinde konuyu tahlil ederek bir sonuca ulaşmasının önemli olduğu muhakkaktır.

Allah tarafından tayin edilmiş, mâsum sıfatına sahip bir mehdi ve bunun gizliğe intikali fikri tabii olarak birtakım sonuçlar doğurmuştur. Bunların başında "intizâr" yani mehдинin zuhurunu bekleme anlayışı gelmektedir. Bu anlayış da fikihta devlet başkanı (imam) ile ilgili birtakım hükümlerin selbedilmesi zarureti getirmiştir. Şia fikhının gelişimi içinde bu zaruret mevcut siyasi otoriteye karşı nasıl tavır alınacağı, humus ve zekatın sarf yerleri, hadlerin uygulanması, cihad ilânı, cuma namazının kılınması gibi hususlarda birçok tartışmanın doğmasına yol açmıştır. İlk hususla ilgili olarak Şîf ulema gaybet döneminde siyasetten uzak durulması şartını getirmiş, mevcut siyasi otoriteler meşrû ve İslâmî olarak tanımlanmamıştır. Diğer fikhî hususlarla ilgili ise zaman zaman değişik görüşler ileri sürülmüştür. VIII. (XIV) asırdan sonra "niyâbet-i âmme" fikri geliştirilmiş, bununla ulemanın fikhî hükümlerde on ikinci imamın nâibi olduğu belirtilerek muhtelif görüşler serdedilmiştir.

Yazara göre Şia siyaset anlayışında nisbî bir kınılma da Safevîler döneminde "niyâbet-i mülkiyye" anlayışıyla gerçekleşmiştir. Şah İsmail kendisi İran'daki idareye karşı çıkmak ve bölgede hükümler kurmak için Mehdi'den izin aldığını, ayrıca Hz. Ali'nin de rüyasında bunu tecviz ettiğini ileri sürmüştür (s. 376). Ancak bu anlayış ulema arasında genel kabul görmemiştir. Devam eden asırlarda ise "intizâr" telakkisi Şeyhiyye, Reştîyye, Bâbiyye gibi muhtelif düşünce ve hareketlerin çıkmasına kaynaklık etmiştir.

Ahmed el-Kâtib üçüncü ana kınılmanın velâyet-i fakih anlayışıyla Ayetullah en-Nerâkî tarafından gerçekleştirildiğini, Humeyni'nin de bu nazariyeyi daha açık şekilde temellendirerek İran İslâm Devleti'ni kurmakla tatbikata koyduğunu belirtmektedir. Bu düşünceye göre fakih on ikinci imamın hemen hemen bütün yetkilerine sahip olup onun nâibi sıfatıyla İslâm devletinin başkanıdır. Yazar bu anlayışın klasik imâmet anlayışına aykırı olduğunu belirtir. Zira ona göre klasik telakkide İslâm devletini kuracak imam Allah tarafından tayin edilmiş olup Hz. Hüseyin'in soyundan gelen ve

yanılmazlık sıfatı taşıyan mehdi, yani Muhammed b. Hasan el-Askerî'dir. Gaybette bulunan mehdiyi beklemek yerine, hakkında İlahî tayin ve ismet vasfının bulunmadığı bir fakihî devlet başkanı yapmak ve kurulan devleti meşrû İslâm devleti adetmek çelişkilidir. XIX. yüzyılın ikinci yansından başlayarak zaman zaman şiddetlenen ulemanın otoritesi ve fonksiyonu, anayasa hareketleri gibi konularda detaylı bilgi veren yazar, Humeynî tarafından devreye sokulan siyaset anlayışının Şeyh Sâdûk, Seyyit Mürtaza, Ebû Ca'fer et-Tûsî, Allâme Hillî gibi önemli Şîî âlimlerin görüşlerine tamamen aykırı olduğunu belirtir.

Ahmed el-Kâtib ilk dönem Şîî neslin siyasi konularda şûrâyı benimsediklerini, hicrî ikinci asırdan itibaren bu anlayıştan uzaklaştıktan sonra ise siyasi ve fikhî hayatta sürekli problemlerle karşılaştığını, ulaşılan velâyet-i fakîh telakkisinin bir bakıma, klasik imâmet anlayışının açmazlarına karşı "çıkış" niteliği taşıdığını belirtmiş; ancak bunun da yetmeyeceğini, yapılması gerekenin Kur'an-ı Kerim'de emredildiği, Hz. Peygamber'in beyan ettiği, Ehl-i Beyt'in ilk dönemde kâil olduğu gibi şûrâya dayalı bir siyaset anlayışına ulaşmak olduğunu ifade etmiştir (s. 441-447).

Aslında Humeynî'nin velâyet-i fakîh nazariyesine klasik Şia âlimlerinden ciddi itirazlar geldiği bilinmektedir. Ayetullah Şeriatmedânî, Ayetullah Bahâeddin el-Mahallatî, Ayetullah Hûf gibi âlimler bu nazariyenin klasik imâmet anlayışına aykır olduğunu, bunun bir nevi gaib imamın/mehdinin hakkına zulmetme mahiyeti taşıdığını belirtmektedirler. el-Kâtib'in aynı nazariyeye itirazı ise bunun Şia'da şûrâdan koparak başlayan kınımlar silsilesinin son halkası olmasından dolayıdır.

Sonuç olarak eser Şîî gelenekten gelen bir âlimin ilk dönemden başlayarak İnan devrimine kadar geçen süre içinde Şia siyaset anlayışının geçirdiği dönüşümleri -yazarın vurgusu dikkate alınırsa- kopuş ve kınımları Şîî kaynaklar çerçevesinde ortaya koyması açısından oldukça önemli görünmektedir. Yazarın, başta on ikinci iman varlığıyla ilgili rivayetler olmak üzere, imâmet anlayışının oluşmasında kaynaklık eden rivayetleri yer yer senet açısından da değerlendirmesi eserin kıymetini daha da artırmaktadır. Şia'nın siyaset anlayışında geçirdiği merhaleleri yansıtırken tarihî, sosyolojik hatta etnik faktörlerin dikkate alınmaması bir eksiklik olmakla birlikte, temel Şîî kaynaklarının kullanılması ve sağlıklı değerlendirmelerde bulunulması, eseri hem bakış açısı hem de zengin malzeme yönünden önemli kılmaktadır.

İlyas Üzüm

Introduction to Islam

David Waines

Cambridge University Press, Cambridge 1995, Pp. X+332.

During the recent years the number of books on the subject of Islam has been noticeably increased. On examination of most new books on Islam, it becomes clear that only very few authors are willing, or indeed able, to write about the cultural